

חמישים שנה של ועד-הלשון

I

כשנוסד ועד-הלשון, לפני חמישים שנה ויותר, היה הוא המסקנה האחרונה של הצורך בחידושי-לשון, שהורגש באגודה של "שפה ברורה", שנוסדה אז בירושלים, וכדוגמתה נוסדו אגודות לאותה תכלית באותו השם או בשם אחר (למשל, אגודת "שפתנו אתנו" באודיסה) וגם ברוסיה ובגאליציה, ברומניה ובאמריקה.

האגודות הללו שמו להן לחוק לדבר עברית בכל מקום שאפשר ועם כל אדם שאפשר. בדחיפתו של אליעזר בן-יהודה נעשתה תחית-הלשון כדיבור החי חלק בלתי-נפרד מתנועת-התחיה העברית, "חיבת-ציון" בלשון של אז. בערים ובעיירות שונות בכל תפוצות-ישראל התחילו חבורות של צעירים וזקנים, ובמקצת — גם של צעירות, מדברים עברית ביניהם לבין עצמם. מה היתה הלשון העברית של אז? — לשון ספרותית בלבד. אמנם בלשון ספרותית זו נתחברו ספרים בכל ענפי הספרות והמדע, הוצאו עתונים וירחונים, נכתבו מכתבי-מסחר ומכתבי-דידות, ובארץ-ישראל אף שימשה הלשון העברית אמצעי של משא-ומתן בין העדות השונות, שמדברות בלשונות שונות ומשונות, ו"המקובלים", שלא היו נוהגים לדבר "דברי-חול", היו משתמשים בעברית בתור "לשון-קודש".

ואף-על-פי-כן עדיין היתה הלשון העברית לשון מתה. בקביעות דיברו אז, לפני חמישים שנה, עברית רק משפחות בודדות אחדות בארץ-ישראל. והספרות העברית היתה כתובה בלשון מוגבלת ומצומצמת במלותיה ובביטוייה. בשביל עניינים שבמחשבה, עניינים שבפילוסופיה ובעיון מופשט, היה להכותבים עברית אוצר הגון של מלות, שיצרו המתרגמים ממשפחת-התיבונים כבר בימי-הביניים. ובשביל השירה, ביחוד בשביל השירה הלירית, היה אוצר בלום של מלות רכות ופיוטיות בעשרים וארבעת כתבי-הקודש העבריים, ואולם בשביל התאור המדויק, שדורשת הספרות הסיפורית, ובשביל המדע המדויק, שדורש הגדרות וכינויים ברורים ומדויקים, לא היו די מלות בעברית, כמו שלא היו בשביל הדיבור החי. הסופרים

העבריים יודעים היו להשתמש במליצות תנ"כיות שימוש מצוי, מחוכם וחרוף. שהיה מגיע לפעמים לידי וירטואוזיות, כמו שהגיע למשל אצל מאפו וגורדון. ואולם אלו היו רמיזות והתחכמויות, שלא סיפורים ופואמות רחבות-תאור ולא ספרי-מדע מקפידים על הדיוק יכולים היו להעזר בהן בהרבה. והדיבור החי לא-כל-שכן? —

מאפו ב"ע"ט צבוע" וסמולנסקיין בששת הרומאנים הגדולים שלו תארו כל מיני מחזות של חיים וכל מיני טיפוסים של בני-אדם בלא שהזכירו אף פעם את הבגד *Weste*, את הצבע *blond*, את הכלי *Teller*, את התואר *feierlich*, את הפרח *Veilchen*, את המושג *Enttäuschung*, וכיוצא באלו, מפני שלכל אלו אין שום מלה במקרא אף לא בתלמוד. ספרים מדעיים גדולים נכתבו או בעברית, שאין בהם מלה עברית בשביל *Identität* או בשביל *Dualität*. יהושוע שטיינברג, שהוציא מלון רוסי-אשכנזי-עברי גדול, תרגם את המלות הלועזיות, שמסמנות מיני בעלי-חיים ומיני אילנות, במלות: "מין חיה", "מין עוף", "מין עץ" — ודי. ולעתים קרובות מאד, במקום שלא היה תרגום עברי במלה אחת למלה אחת לועזית, בא באור ארוך במקום תרגום. כך למשל ניתרגמה מלת *Chocolate* במלות העבריות "עסיס אגוזי-פרך" ומלת *Aermelleibchen* ברוסית — (*Kofina*) במלות "אפודת-חשב לנשים". מלת *ernst* היתה מתורגמת בתור תואר-הפעל: "באמת ובתמים" ובתור שם-התואר — "ישר", "נאמן", "מתהלך בתום ויושר", וכיוצא באלה התרגומים, שאינם מוסרים את עצם-כוונתה של המלה הלועזית או אינם אלא ביאורים במקום תרגומים¹.

ואולם אם בלשון הספרותית אפשר היה להמנע מלקרוא בשם עברי לכל דבר שאין לו שם בתנ"ך ובתלמוד או לתרגם מלה לועזית אחת כזו בשתיים שלש מלות עבריות, הרי היה דבר כזה מן הנמנע בהחלט בלשון-הדיבור העברית. דוגמה מדהמת לכך: בכל הספרות העברית עד זמנו של בן-יהודה לא נמצא הביטוי הרגיל כל-כך בכל שיחה קלה: *frische Eier* כדי לתרגם את שם התואר *frisch* היו משתמשים במלה העברית "חדש" או "רענן". ואולם הרי אי-אפשר לומר "ביצים חדשות" או "ביצים רעננות". וכשהתחיל בן-יהודה מדבר עברית ובשיחה הראשונה שלו בחוגי-המשפחה נתקל בחוסר זה של מלה עברית בשביל *frische Eier* והיה מוכרח למצוא בשביל *frisch* את שם-התואר "טרי", שמתאים למלה ערבית דומה לו, ליגלגה עליו כל חבורת הסופרים העבריים המכובדים והמפורסמים וקינטרה אותו במלות "מכה טריה" שבישעיהו. ומלה עברית אחרת בשביל שם-

¹ עיין על זה בפרטות: יוסף קלוזנר, "מרחיבי השפה" ומתנגדיהם, השלח,

תואר רגיל והכרחי זה לא מצאו ואף לא ביקשו: בלשון ספרותית מתה אפשר להתקיים גם בלא שם-תואר כזה... בלשון העברית הספרותית היו קיימים מן העופות רק "יונה", "זמיר", "צפור-דרור", "תרנגול" ו"תרנגולת", מן הצבעים — "לבן", "שחור" ו"אדום", ובנוגע ל"צהוב" נחלקו הדעות מהו. ממערכת כלי-השולחן חסרה לא רק המלה בשביל Teller אלא גם מלה בשביל Untertasse, בשביל Serviette, בשביל Aschenbecher, בשביל Salzfass, ועוד. מן הפרחים היו ידועות ה"שושנה" וה"חבצלת" — ולא עוד. Polizei היו כותבים בעברית "פאליציי", "מורה-שעות" היה Uhr, "מכתב-עתי" היה Zeitung, "מכתב-עתי חדשי" — Monatschrift, "עט-עופרת" — Bleistift, "עץ-גפרית" — Zündhölzchen, וכיוצא באלו. וכבר הראה י. מ. פינס², כמה קשה היה להשתמש במלות מורכבות כאלו לא רק בדיבור העברי אלא גם בספרות עברית טבעית וברורה.

לא נשארה דרך אחרת לפני המדברים עברית — ובן-יהודה בראשם — אלא לחפש בכל אוצרות-הלשון שלנו את המלות החסרות, לקבוע מושגים חדשים למלות עתיקות, ובשעת-הצורך או יותר נכון, בשעת-ההכרח — גם לחדש מלות. ובחידוש-מלות עסק לא רק בן-יהודה, שהיה הראשון למדברים עברית בקביעות ולשם תכלית לאומית-מדינית בלבד. גם פינס ויעבץ חידשו מלים אף אם לא במספר מרובה. וקדמו להם מנחם לפין מסאטאנוב, הבלשן יוסף הלוי ומשה שולבוים; ומנדלי מוכר-ספרים לא רק חידש שמות לחיות ועופות ב"תולדות-הטבע" שלו, כשעדיין היה שלום יעקב אברמוביץ (הרי מלת "עפרוני" שלו היא!): גם בתקופת-יצירתו האחרונה נתן לנו מלות מחודשות ומקובלות כ"גפרור", "סמרטוטר" ו"דו-קרב"³.

ואולם החידושים עוררו התנגדות וליגלוג כאחד. ליליינבלום, שעל ברכתו העברית של בן-יהודה: "שלום, אדוני", השיב לו "רעדט ווי אַ מענש!" (דבר כבן-אדם!), שם ללעג את החידושים של בן-יהודה במאמר מיוחד בשם "להרחבת השפה"⁴ אחד-העם במאמרו "הלשון וספרותה"⁵ התנגד גם הוא לחידושים שבכוונה, חידושים, שאינם באים מתוך העבודה הספרותית-המדעית עצמה, וסיים את מאמרו בדברים אלה: "סלסלו את המחשבה והיא תרומם את

² בהקדמה לספרו "הכח", ירושלים תרנ"ה.

³ על הראשון עיין י. קלוזנר, היסטוריה של הספרות העברית החדשה, I, 199—225, ועל האחרון: י. כנעני, משה שולבוים, לשוננו, V (תרצ"ד), 299—331. ועיין גם מאמרו של כנעני: חדושי-הלשון בתקופת-ההשכלה, שם, שם, עמ' 59—72, ובמאמר הנוכחי של י. קלוזנר: "מרחיבי השפה ומתנגדיהם", השלח, I, 535—539.

⁴ עיין: כל כתבי מ. ל. ליליינבלום, III, 188—198.

⁵ על פרשת-דרכים, I² 185—196.

הלשון!" — ולא חידש אף מלה אחת מעיקרה. ודאי הכניס אחד-העם מושגים חדשים לתוך מלות ישנות הרבה, וכן חידש ביטויים דקים מעין "המדור התחתון שבנפש" במקום התרגום הלועזי "מתחת לסף-ההכרה", וכיוצא באלו. אבל מלות מחודשות ממש אין למצוא בכתביו. וכל עוד שהיה הוא עורך את "השלח" נקרא זה לא "ירחון" אלא "מכתב-עתי חדשי".

ואף מנדלי, שחידש הוא עצמו כמה וכמה מלות מוצלחות, לא חיבב את ה"חידושים הירושלמיים", כמו שהיה רגיל לומר. ואפילו ביאליק התנגד לחידושים של בן-יהודה עד שבא הוא עצמו לארץ-ישראל. "פבריקה של מלים" היה קורא לחידושי-הלשון של בן-יהודה וחבריו. ורק לאחר שבא לארץ-ישראל ונוכח בהכרחיותן של מלות מחודשות בשביל הדיבור החי ובשביל המדעים המדויקים, המלאכות השונות וצרכי-החיים, שינה את דעתו ועמד הוא עצמו בראשו של ועד-הלשון; ומאז לא רק הכניס מושגים חדשים לתוך מלות ישנות⁶, אלא גם חידש מלות מעיקרן במספר מרובה⁷.

ולא רק ליליינבלום, אחד-העם, מנדלי וביאליק התנגדו לחידושי-מלים. כשיצא ספרי "שפת-עבר — שפה חיה" (קראקה תרנ"ו), שבו היה נסיון לבסס את החידושים הלשוניים בעברית ביסוס מדעי, התקוממו לו כמעט כל הסופרים המפורסמים באותו זמן. במשך שנה שלמה נדפסו ב"המליץ" המון מאמרים נגד "מרחיבי-השפה" שהם הם "מחריבי-השפה". ואף סופר חשוב כד"ר י' ל' קאנטור (בשמו הבודי "מ' בלשן") ליגלג על "מחיי-הלשון" בפרק מיוחד של "שיחות-חולין" שלו⁸. וכשחידשתי בספרי הנזכר את המלה הרגילה כיום בפי-כל "עפרון" במקום "עט-עופרת" יצא נגדי סופר מפורסם, שהוא חי עוד כיום לאורך-ימים, בפליטון מיוחד בשם "עפרון החתי", שפירושו יהא על-פי המחדשים: "עפרון שבור"!

המתנגדים להרחבת-הלשון לא צדקו בהתנגדותם. בדיבור העברי ובספרות חיה אי-אפשר היה בלא "מרחיבי-הלשון, שמלאכתם בכך". אבל הט צדקו בדבר אחד: אי-אפשר, שחידוש עיקרי של לשון עתיקה יהא נעשה על-ידי פרטים ויחידים, ויהיו אפילו גדולים במקצוע-הלשון, בעלי-כשרון של חידוש ובעלי-מקוריות. וכדי לבטל טענה נכונה זו נוסד לפני חמישים שנה ועד-הלשון בירושלים.

⁶ עיין מה שכתבתי על זה במאמרי: "חוש הלשון של ביאליק", לשוננו, VII [תרצ"ו].

10—3.

⁷ עיין י' אבינרי, מלון חידושי ביאליק, תלאביב תרצ"ה.

⁸ עיין השלח, כרך א' (תרנ"ז), עמ' 286—292.

II

מתחילה היה ועד-הלשון מכון ארצי וסגור. השתתפו בו רק תלמידי-חכמים מארץ-ישראל, שהיו עוסקים בשאלות-הלשון ומסורים לפעולה לשם תחיתה: א' בן-יהודה, ד' ילין, א"מ לונץ, י' מיוחס, ד"ר מזיא, ועוד. ברבות הימים נספחו אליו חכמים בעלי ידיעות מקצועיות ובעלי-סגנון מאלה שהיו דרים בירושלים: א"מ ליפשיץ, י' איתן, ח"א זוטא, ועוד. וכל אלה היו יושבים בישיבות תכופות ודנים על שאלות לשוניות כלליות: באילו דרכים יש להרחיב את הלשון, מה היחס אל מלות מלשון ערבית, מה היחס אל מלות ארמיות וזרות שבתלמוד, מה דינן של מלות זרות אירופיות, וכיוצא בשאלות אלו. ומלבד זה היה ועד-הלשון עוסק בקביעה של מונחים בשביל הבית, השוק ובית-הספר. תקציב קבוע לוועד-הלשון לא היה קיים, ובמאמצים מרובים היה ועד-הלשון מוצא תרומות לא-גדולות לשם פירסומם של "זכרונות ועד-הלשון" — מחברות דקות, שהיו יוצאות לעתים בלתי-קבועות והיו כוללות הרצאות על שאלות-הלשון, ויוכחים על הרצאות אלו ופרטי-מלים. העבודה היתה מתנהגת בכבודות מפני שהיוכחים בישיבות היו ארוכים וחרifiים, החברים היו מועטים והעבודה היתה מרובה. וצריך להודות: אף סמכות גדולה לא היתה לוועד-הלשון: הרי כל עניינה של תחיתה הלשון כדיבור לא היה אז אלא נחלתם של יחידים. בפרינציפיון הודו בנחיצותה רוב-הציוניים, אבל בפועל לא הגשימו אותה ולא עבדו לשמה אלא מועטים.

כל זה נשתנה לאחר הכרזת-בלפור ועם פירסומו של המאנדט על ארץ-ישראל. במאנדט — מסמך רשמי של עם גדול ושליט, שחתמו עליו 52 מדינות עצמאיות — הוכרה הלשון העברית בפירוש כאחת משלש הלשונות הרשמיות ונאמר בפירושו, שכל תעודה רשמית וכל פקודה ממשלתית, וכן גם כל מה שעובר דרך הדואר והטלגרף, צריך להתפרסם בעברית כמו באנגלית ובערבית. הדיונים בבתי-המשפט ובמשטרה יכולים להיות גם בעברית. ואפילו על גבי מטבעות ושטרות של כסף צריכה העברית לבוא בצדן של האנגלית והערבית. זה היה מאורע היסטורי כביר, שמימי-החורבן השני או, לכל הפחות, מימי בר-כוכבא לא ידעה היהדות דוגמתו. הלשון העברית פסקה מלהיות עניין של יחידים ושל "חובבים" ונעשתה לשון ממשלתית. ואף אם לעת-עתה היתה זו לשון של ממשלה זרה, אבל סוף-סוף של ממשלה, שמושלת בשמה של הממשלה העברית העתידה לבוא. חשיבותה של הלשון גדלה בבת אחת לאין שיעור וערך וזכותו הגדולה של הרברט סימואל היא — שבאחת מפקודותיו הראשונות נתן ללשון העברית זכויות ממלכתיות. וזכורים לטוב מראוסישקיין, שעמד אז בראש ההנהלה הציונית, ובן-יהודה ויליין, שעמדו אז בראש ועד-הלשון, שעוררו על כך את ה"נשיא הראשון ליהודה".

עם מאורע זה ניתנה דחיפה חזקה לוועד-הלשון לשאוף לגדולות. מר אוסישקין אף נתן לו אמצעים ידועים, — לא-גדולים אמנם כלל וכלל אם נמוד אותם בקנה-המידה של עכשיו — כדי לעבוד עבודה יותר פוריה. וועד-הלשון התחיל מתרחב וגדל גם במספר-חבריו וגם בהקף-פעולותיו. כשבאו ד"ר נ' סלושץ וכותב הטורים הללו לירושלים נבחרו גם הם לחברים לוועד-הלשון. בן-יהודה התחיל חולם או אפילו על אקדימיה לשונית בירושלים, שקרא לה בעברית "מדרש-הלשון", וכותב הטורים האלה הציע לכנס בירושלים אחת לשנתיים "כנסיות ללשון העברית החיה"⁹ — מעין מה שרוצה לעשות כיום "הברית העברית העולמית".

וועד-הלשון התחיל בתפקידו הגדול — להיות הריגולאטור של הלשון העברית החיה, להיות המדריך שלה בדרך-ההתפתחות וההתקדמות והמכוין את דרכי-החיאָתָה. כבר הוא מעמיד על הפרק את השאלות החשובות ביותר של הלשון החיה: אם הכתיב העברי צריך להיות חסר או מלא, אם המבטא העברי צריך להיות מזרחי או מערבי, וכיוצא בזה. ובחוברת החמישית של "זכרונות ועד הלשון", שיצאה בשנת 1921, כבר הוא נותן שתי טבלאות, של רצענות ושל נגרות, שבהן באו כל חלקיהן של שתי המלאכות הללו וכל המכשירים שבבילן מצוירים ביחד עם שמותיהם של החלקים והמכשירים הללו בעברית, כפי שנקבעו השמות בשבילים על-ידי ועד-הלשון קביעת-מונחים.

וכבר מתחיל ועד-הלשון לקרב אל פעולתו "חברים משתתפים בארץ-ישראל": ד"ר יצחק אפשטיין, ש' בן-ציון, יהודה גראזובסקי. שלשת אלה מתעניינים בשאלות-הלשון ומחדשים או חושפים מלות בכתיבהם — ובכן יש לשתף גם אותם לעבודתו של ועד-הלשון. זו היתה התחלה חשובה, שמימי-ביאליק ואילך הלכה ונתרחבה, עד שהמשתתפים ממין זה נעשו רובו ועיקרו של ועד-הלשון, כמו שנראה להלן.

III

בשנת 1923 מת בן-יהודה ובשנת 1924 בא ח' נ' ביאליק לארץ-ישראל. כבר אמרתי למעלה, שביאליק שבחוץ-לארץ התייחס בשלילה ל"פאבריקה של מלים" מייסודו של בן-יהודה. אבל רק בא לארץ-ישראל — ועד מהרה נהפך לאיש אחר. הוא ראה כאן, שבלא "פאבריקה של מלים" אי-אפשר. לחידושים משונים מעין "חושמה" ו"לעלני" והתמקם "הוסיף להתנגד — ובצדק. אבל בכלל הכיר יותר ויותר, שאי-אפשר בלא "מוסד העומד על המשמר והעושה את

⁹ עיין "זכרונות ועד הלשון העברית" בערכתו של יוסף קלוזנר, מחברת ה',

העבודה הזאת (של חידוש-מלים) מדעת ובכוונה (מפני שהיא נעשית גם בלי כוונה ע"י הספרות. וע"י הסופרים היוצרים וע"י ספרים מקצועיים), מוסד המכניס אחדות בתוך פעולת הלשון¹⁰. הוא לא פסק מלתבוע, שיחשפו קודם-כל את כל האצרות הגנוזים של ספרותנו העתיקה והמאוחרת לשם מציאתם של כל המלות והביטויים, שמסתתרים במטמוניות הללו. אבל הוא הבין גם-כן, שלשון, שלא היתה מדוברת בפי אומתה במשך אלף וחמש-מאות שנה, אי-אפשר לה לשוב לתחיה רק על יסוד המקורות הישנים בלבד. החיים החדשים יש להם תביעות משלהם. החיים החדשים דורשים לשון חדשה. ולשון חדשה אי-אפשר לה שתמצא בספרות עתיקה את כל צרכיה.

וביאליק נבחר לאחד משלשת הנשיאים של ועד-הלשון, ביחד עם דוד ילין וד"ר מזי"א, והתמסר לעבודתו של ועד-הלשון. והוא דואג לא רק לחשיפת-מלים אלא גם לחידוש-מלים. כי הוא מבין, שכאן, בארץ, ועכשיו, לאחר המאנדאט על ארץ-ישראל, בשעת בניינו של הבית הלאומי, העיקר היא לא מציאתן של מלות עיוניות מופשטות אלא קריאת שמות לעצמים פשוטים וממשיים, מה שקוראים בלועזית Realia. מפני-כן הוא שואף כל-כך לראות מתורגם לעברית את המלון התכני של לומאן, ולשם תרגומם של ה-Realia הוא מציע ליסוד ועדות של מומחים למונחים של החשמל, של הדפוס ושל עניינים תכניים בדומה להם.

ועוד לדבר אחד חשוב דאג ביאליק.

כבר אמרתי למעלה, שאף בימי ראשותם של בן-יהודה וילין בוועד-הלשון התחילו מקרבים לעבודתו לא רק בלשנים ועוסקים בלשון ביחוד, אלא גם — סופרים בעלי טעם לשוני, שיש להם עניין בתחית-הלשון, כהמספר ש' בן-ציון או הפדגוגים "אפשטיין, גראזובסקי וזוטא. כיוון זה הרחיב ביאליק — הוא עצמו משורר ומספר ועוסק בספרי-לימוד. עד ימיו היה ועד-הלשון מורכב מעיקרו מבלשנים. בלשנים, שהיו מומחים יותר או מומחים פחות, אבל בלשנים. כשהיו מציעים חבר לוועד-הלשון היתה השאלה הראשונה: אם אדם זה הוא מומחה לשאלות-הלשון, כלומר: אם הוא עוסק בבעיות פילולוגיות של הלשון העברית? — ביאליק הטעים והדגיש, שאם אמנם לוועד-הלשון צריכים להכנס בלשנים, אבל יש בו צורך עוד לסוג של חברים: לסופרים בעלי טעם ספרותי ולשוני כאחד, לסופרים, שמפאת חיבוריהם יש להם הכרח ביצירות לשוניות עבריות. גם את הסופרים, המספרים והמשוררים ממין זה יש לשתף בעבודתו של ועד-הלשון ביחד עם הבלשנים. ביחד עם חוקרי-הלשון צריכים לעבוד בוועד-

¹⁰ עיין הרצאתו: "מחסורי הלשון ותקנתה", לשוננו, כרך ב' (תר"ץ), עמ' 53. ההדגשה היא שלי.

הלשון בני-אדם, שהם יוצרי-הלשון בפועל. הבלשנים יכולים וצריכים להדריך, לתקן ולשפר. אבל היצירה הלשונית הגדולה, העמוקה, הבלתי-אמצעית, הייתה אומר — היצירה הלשונית האינסטינקטיבית, — יצירה זו הולכת ונעשית על-ידי המשוררים, המספרים ושאר הסופרים היוצרים באמת. ובכן יש ליתן מקום בועד-הלשון גם להם. ואמנם, מיום שנעשה ביאליק אחד מנשיאיו של ועד-הלשון ועד היום נכנסו לתוך עבודתו בועדות מרובות ושונות כמה וכמה סופרים, שזולתם היתה עבודתו של ועד-הלשון יבשה, מלאכותית ובלתי-פוריה. אלא שאין להפריז על המידה גם בזה. סוף-סוף ועד-הלשון הוא מוסד מדעי, ורק מביני-מדע — איני אומר: רק אנשי-מדע — יכולים וצריכים להכריע בשאלות הלשוניות הנידונות בו. הרי סוף-סוף אין ועד-הלשון „פאבריקה של מלים“ אלא המוסד המדריך והמכוין את תחית-לשוננו על יסודות מדעיים.

IV

כי אכן לא רק מלות ומונחים קבע וחיידש ויצר ועד-הלשון. הוא גם שמר את הלשון העברית החיה מהתנוונות. בתקופת-ההשכלה ואחריה היה קנת-המידה של עברית טובה — התנ"ך, ובמקצת — גם המשנה והתלמוד. אם בן-יהודה קרא למאמרו הראשון „שאלה לזהטת“, מחק סמולנסקיין את המלה „לוהטת“ וכתב תחתיה: „נכבדה“ („שאלה נכבדה“). מפני-מה? — מפני שלדעתו אין לשון-התנך סובל „ברבריסמוס“ כזה. זכורני, כמה התנפלו עלי כשכתבתי: „שאלה בוערת“. „המטהרים“ (הפוריסטים) טענו, שאין זה ביטוי עברי מפני שאינו ביטוי תנכ"י. עוד זה לא כבר יצאו נגדי בעלי „לשוננו לעם“ מפני שכתבתי „קבר רענן“ — „אורח רענן“, „שמן רענן“ אפשר לומר: זה מצוי בתנ"ך; אבל „קבר רענן“? היכן יש דבר כזה בתנ"ך? — דוגמת „ביצים טריות“, שגם הן אינן על-פי התנ"ך, שיודע רק את ה„מכה הטרייה“ דעתי אחרת היא. לדעתי, אלה הם שרידים של סימני-מיתה, שנשארו בלשוננו, שאף אם כבר קמה לתחיה, הרי עדיין אינה חיה בפי עם שלם ואין לה עוד הכוח והחיוניות של לשון חיה ממש. כי בלשון חיה ממש אי-אפשר בלא ברבריסמים. רוב הביטויים בכל הלשונות באו מתוך מגע ומתוך משא-ומתן עם עמים זרים. ועוד דבר: במרוצת-הזמן משתנים גם ההרגשה וגם אופן-הבעתה. בתנ"ך מי שמתבייש פניו מלבינים ומחווירים: „לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו“¹¹; ואף בלשון-התלמוד נאמר: „המלבין פני חברו ברבים“, אלא שהתלמוד כבר מבאר ביטוי זה על-ידי המאמר: „אזל סומקא ואתי חורא“¹².

¹¹ ישעיה, כ"ט, כ"ב.

¹² בבא מציעא, נ"ח ע"ב.

ואולם לפי הרגשתנו כיום מי שמתבייש פניו מאדימים מבושה ולא מלבינים ומחווירים. וזוהי דוגמה אחת מהרבה. אי־אפשר אפוא לסמוך תמיד על התנ"ך ולפסול כל מה שאין בתנ"ך או אינו ברוח־התנ"ך. והוא הדין גם ביחס למשנה, לגמרא ולמדרש, ואין צורך לומר ביחס להספרות שאחריהם: מי יכתוב כיום "נומיתי", שיש במשנה, או "באתה", שיש במדרש?

ואולם, אם כן הדבר, על מה ועל מי נסמוך? — הרי סוף־סוף אין אופן־ההבעה של כל הלשונות שוה. הרוסי, כשיראה בחורה זקופה ויפה, יאמר שהיא "זקופה כתרזה". ואילו היהודי יאמר "זאת קומתך דמתה לתמר"¹³. הארץ שונה, ה"פלורה" וה"פאונה" שלה שונות, ועל־כן גם העם שונה ולשונו שונה. והמחשבה כולה של בני־האומה מושפעת היא מן הלשון המדוברת. ולא־רץ־ישראל באים יהודים מתוך 27 ארצות, שמדברים ב־22 לשונות, וכל לשון השפיעה ומוספת להשפיע על המדברים בה; וכשה"לעוזות" הללו עוברים לעברית הם מתרגמים בלי משים מלשונם, לשון־האם שלהם, לעברית, שהיא מדוברת בפיהם, על־פי רוב, רק מחוץ לבית ולמשפחה (הנשים מחוץ־לארץ על־פי רוב יודעות עברית פחות מן הגברים). ומי יחליט, ומי יכריע, איזה "ברבריסמוס" טבעי הוא והכרחי, מעין "שאלה בוערת", "עשה נסיון", "נעשתה הפליה", "יש לי רעיון", "קבר רענן", וכיוצא באלה, ואיזה ברבריסמוס בא מתוך קלות־ראשו של המדבר, שממהר לתרגם מלשון־אמו ללשון־אומתו מלה במלה, בלא לחשוב על רוחה ותביעותיה של הלשון המזרחית היחידה־במינה, מעין "הוא עושה לי את המות" (במקום "הוא ממרר את חיי"), "נעשה לי חושך בעינים" (במקום "חשכו עיני"), "לא יש דבר" (במקום "אין דבר", "אין בכך כלום"), וכיוצא באלה? מי יחליט ומי יכריע בדבר אם לא מוסד מוסמך ואחראי, שהוא מורכב מבלשנים מומחים ומסופרים ומשוררים מומחים? — הרי בלא החלטה והכרעה זו, בלא השגחה על טהרת־הלשון, יפיה ונַעְמָה, מסוגלת לשון מזרחית מתה, שקמה לתחיה בפיהם של בני־אדם מארצות־מערב, לאַבד את כל סגוליותה ואת כל תכונותיה המזרחיות המיוחדות. ודאי צריכה לשוננו להיות יותר אירופית מן הלשון הערבית — זהו הכרח שבהתפתחות, מפני שגם עמנו מוכרח להיות יותר אירופי מכל עם מזרחי אחר. אבל יש להשגיח ויש להקפיד, שהלשון העברית לא תיהפך ללשון בלתי־שמית, ויותר גרוע מזה — לאִינוּ בלילה של שמיות ואירופיות, של מזרחיות ומערביות, בלא טעם ובלא נועם ובלא קצב־מתאים ביניהן. ומי יכול להשגיח על כך ולהקפיד על כך אם לא ועד־הלשון, שיש בו בלשנים וסופרים ממזרח וממערב כאחד? —

V

ועוד דבר גדול וחשוב.

לעתים קרובות שומעים אנו את התשובה על ריבויים של המדברים בלשונות זרות בארץ-ישראל: האבות והאמות, הדור ההולך — להם אין תקנה. העיקר הם — הבנים והבנות; והם הרי לומדים בבתי-ספר עבריים, והם הרי מדברים עברית. ובכן למה נירא רע? למה נדאג לעתידותיה של לשוננו?

מי שמשיב כך אינו אלא מן ה"מרפאים את שבר-הלשון על נקלה".

אם האם והאם לא ידברו עברית בבית, יהא הדיבור העברי של הבן והבת דיבור קלוש, ארעי, בלא שרשים עמוקים. ומה שאין לו שרשים עמוקים — כל רוח מצויה באה ועוקרתו והופכתו על פניו, כדברי-המשנה. והבית אינו יכול להיות עברי, לשון-האם אינה יכולה להיות עברית. כל עוד שהלשון העברית לא תחדור לפני ולפנים של החיים. משתמשים בבית בביטויים ומלות רגילים, שהעברית של המקרא ושל התלמוד אינה יודעת אותם אם מפני שהביטויים והמלות הללו, והמעשים והעצמים הקשורים בהם, נתחדשו רק בימינו, או מפני שבמקרה לא נודמנו הביטויים והמלות הללו בספרותנו העתיקה וזו שאחריה. עד היום, למשל, אינו ידוע עדיין אם אומרים בעברית "טה חריף" או "טה חזק", "טה קלוש" או "טה רפה", וכל אחד אומר בביתו כפי שיקול-דעתו, על-פי רוב לפי הלשון, שהיתה מדוברת בפיו או בפני אבותיו קודם שהתחילו לדבר עברית. עד היום יש מלחמה בין "כסיות" ובין "כפפות", בין "מעיל" ובין "אדרת", בין "חביתה" ובין "ביציה", וכיוצא באלו. ומי יכריע בכל אלה אם לא מוסד מוסמך כועד-הלשון? —

ובבית, וביחסים שבין איש לאשתו, ובצרכי-הגוף הפשוטים ביותר של בני-האדם, יש "דברים שבצנעה", שמחוץ לבית אין משתמשים בהם. מובן, שעד עכשיו לא היו בעברית מלות וביטויים ל"דברים שבצנעה"; ולא עוד, אלא שחכמינו שיבחו את הלשון העברית על שהיא חסרה דברים שכאלה ואמרו, שהיא נקראת "לשון-הקודש" מפני שאין בה מלות בשביל צרכים פשוטים וגסים. כל זה נכון ביחס ללשון קדושה וספרותית בלבד. בלשון חיה ומדוברת אי-אפשר זולת "מלות שבצנעה". ואם האב והאם, הבעל והאשה, שמדברים עברית בבית אינם מוצאים מלות עבריות בשביל דברים כאלה, הם משתמשים במלות לועזיות; ולא רק במלות לועזיות — זה עדיין אינו נורא כל-כך בעיני — אלא גם בביטויים לועזיים. ובכן רואים הבן והבת, שהלשון העברית אינה לשון שלמה, שלא יחסר כל בה, אלא לשון קטועה ולקויה, חסרה ומגומגמת — ושלא מדעת יורד כבודה בעיניהם, ובקלות יתרה הם עוובים אותה ומדברים בלשון זרה ושלמה יותר. וזהו אסון גדול, שנשקף ללשוננו מתוך עניותה במלות. ומי

יכול למלא את החסרון במלות "ביתיות" ו"צנועות", אם אפשר לומר כך, אם לא ועד-הלשון? —

הנה נתעוררה שאלה חמורה: בלשון העברית העתיקה, שהיא לשון פרימיטיבית פחות או יותר ולשון בלתי-אמצעית, אומרים "אתה" גם במקום שהאירופי משתמש במה שקוראים *pluralis majestatis*. אולם בתנ"ך יש גם לשון-נסתר במקום לשון-נוכח בצירוף מלת "אדוני": "אדוני שאל את עבדיו"¹⁴, "אל יחשוב לי אדוני עוון"¹⁵, וכיוצא באלו. והיהודי האומר שלום לחברו היחיד אומר לו: "שלום עליכם" ולא "שלום עליך". נשתנו הזמנים ונשתנו הנימוסים. ואם האנגלי אומר *You* (אתם) גם ליחיד והשאיר את *Thou* (אתה) רק להקדוש-ברוך הוא, ובכמה לשונות אירופיות באה מלת "אתם" במקום "אתה" אף ליחיד, הרי הדין נותן, שאף בעברית ישתנה הנימוס הפרימיטיבי, שנער יאמר לאדם זקן "אתה" כמו לחברו הנער, ולפיכך החליטו הרבה מן המדברים עברית, שיש לומר "אדוני" ולהשתמש בנסתר במקום "אתם" האירופי. ואולם יש בין המדברים, שמסתמכים על השימוש התלמודי ב-"מר": "ליכול מר אתרונגא"¹⁶, "לימא מר אגדתא"¹⁷. ויש מנהג ישן בין הכותבים והמדברים עברית לומר "כבודו" במקום "אדוני" ו"מר". ואולם יש טוענים בשם הדימוקראטיה, שבארץ כארצנו ובלשון כלשונו אין להבדיל בין קטן לגדול ובין זקן לנער, ולכל אחד ואחד יש לפנות פניה שוה אחת: "אתה". ואף דבר זה ניתן להכרעה אך ורק בידי של מוסד מוסמך כועד-הלשון.

וההכרעה אינה קלה כל עיקר. קובלים על ועד-הלשון, שלא חידש ולא קבע הרבה בחמישים שנות-קיומו. אבל כך יכול לומר רק מי שאינו מכיר את הקשיים העצומים בעבודתו של ועד-הלשון. הרי קודם כל הוא חייב לחשוף את האוצרות הגנוזים של לשוננו; ולאחר שנחשפו יש לקבוע, מה מהותה ומובנה האמיתיים של כל מלה גנוזה, שמחמת עתיקותה המופלגת שוב אין לדעת למה שימשה בעבר, והרבה יותר קשה הוא לקבוע, למה היא צריכה לשמש בעתיד. פעמים שועד-הלשון מתווכח שעות שלמות עד שהוא בא לידי מסקנה, שמלה עתיקה פלונית שימשה למושג פלוני, שהוא קרוב למושג נצרך כיום בלשונו החדשה. אין קביעות כזו נעשית במהירות-הברק. אין זה דבר קל להכריע בין הדעות השונות ולקבוע את הנכונה שבהן. לי נראה, שמיום שקמו הועדות המרוכות בתל-אביב ובירושלים נעשה הטמפו של עבודתו מהיר הרבה יותר. פרופיסור נ"ה טורטשינר, שהתמסר מאד לעבודתו של ועד הלשון, יש לו, אחר ביאליק, זכות מרובה מצד זה.

14 בראשית, מ"ד, י"ט.

15 שמואל ב', י"ט, כ'.

16 קידושין, ע' ע"א: "יאל מר אתרוג".

17 בבא קמא, ס' ע"ב: "יאמר מר אגדה".

ואף חידוש-מלות אינה מלאכה אלא חכמה — וחכמה עמוקה, שדורשת זהירות יתרה. כדי לחדש צריך למצוא מלה ישנה, שיש לה שורש עברי, שיש לה צורה עברית, שיש בה טעם עברי ושביחד עם זה אין טעמה העברי פוגם את הטעם האנושי-הכללי, ומלה, שהיא מתאמת כל-צרכה למלה הלועזית, שהעברית באה במקומה, — וכי קל הוא דבר זה? — לדעתי, נתחדשו על-ידי ועד-הלשון מלות יותר מדאי ולא פחות מן הראוי¹⁸.

והרי ועד-הלשון עבד שנים על שנים כמעט בלא אמצעים כלל, או באמצעים קטנים ומועטים. ורק בשנים האחרונות, הודות ל"מוסד-ביאליק", מצד אחד, ולהצוואה היחידה-במינה של המנוח י. ל. גולדברג (שתמך את ועד-הלשון גם בחייו), אפשר לו, לוועד-הלשון, להוציא לפועל חלק מתכניתו הגדולה. באמת היתה הממשלה הארצישראלית צריכה לתמוך בוועד-הלשון, שהיא משתמשת לעתים קרובות במונחים שיצר. הרי תפקיד ממלכתי יש לו, לוועד-הלשון, והוא עושה בארץ-ישראל בשביל הלשון העברית מה שהממשלה המצרית עושה בשביל הלשון הערבית. אבל הממשלה הארצישראלית לא תמכה בוועד-הלשון העברי מפני שאין ועד-הלשון ערבי בארץ-ישראל, כנהוג בארץ... ואם לא עשתה כך בשנות-השפיע, ודאי, שאין לקוות, שתעשה כך עכשיו, שנידלדלו הכנסותיה וגדלו הוצאותיה מחמת המהומות והמלחמה. יבוא יום ונשוב לתבוע מממשלתנו, שתמלא את חובתה להלשון הרשמית השלישית של הארץ על-ידי מה שתתמוך בוועד-הלשון — המוסד, שזולתו לא תהא הלשון העברית ראויה לשימוש ממשלתי, שיזכה אותה בו המאנדאט הארצישראלי. כיום אין לנו לסמוך אלא על עצמנו. ולמלאת חמישים שנה לוועד-הלשון אנכי קורא קריאה גדולה זו להעבריים שבארץ ובחוץ-לארץ:

— אם רוצים אתם, שהמחשבה העברית לא תיהפך לזרה ובלולה, אם רוצים אתם, שתשתמר הנשמה העברית הלאומית, שאין לה קיום אלא בלשונה ובספרותה המיוחדת, תמכו בוועד-הלשון! תנו לו אפשרות להגדיל ולהרחיב את פעולתו! אז יעשיר את הלשון העברית במלות וביטויים, ישפר אותה בפי העם ובפי סופריו, יביא בה אחדות ושלמות וירומם אותה למדרגה של לשון, שהיא ראויה לעם בעל תרבות של אלפי-שנים, לעם, שהיו לו נביאים ותנאים, פילוסופים ומשוררים ושלשונו אינה יכולה ואינה צריכה להיות דלה ועניה, בלולה וקטועה ומחוסרת יופי, שלמות ונעימות.

ירושלים-תלפיות, ז' בשבט, ת"ש.

18 עיין: "קלוזנר, צרכי-הלשון וועד-הלשון, לשוננו, II (תרפ"ט), 64—65.